

Bauman'ın Akışkan Modernite Kuramı Çerçevesinde Refleksif Sosyoloji Üzerine Bir Değerlendirme

Arş. Gör. Semanur Gürbüz Tepeler | ORCID: 0000-0002-4915-3134 | semanur.gurbuz@atauni.edu.tr

Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye

ROR ID: <https://ror.org/03je5c526>

Öz

Modernite, modern öncesi insan yaşamını ayakta tutan sabiteleri eriterek onları kendi idealleri çerçevesinde yeniden kalıplara döküp katılaştırarak modern yaşamın temellerini sağlam bir şekilde atmıştır. Ancak modern yaşamın mutlak mutluluk vaadini yerine getiremeyişi modernitenin yapısında birtakım bozulmalara, çözümlere, parçalanmalara ve erimeye yol açmıştır. Bauman bu yaklaşımdan hareketle katı modern çağdan akışkan modern çağa geçildiğinin altını çizmektedir. Belirli bir sistematikten, düzenden ve bütünlüklü çerçeveden yoksun olan akışkan yaşam, katı ve örgütlü modern toplum üzerine yapılan sosyolojinin sürekliliğini ihtimal dışı hale getirmiştir. Bu sebeple saf dışı kalan sosyolojik ihtimallerin; risklerinin, engellerinin ve müşküllerinin bilincinin yanı sıra imkânlarının varlığının da bilinciyle “sosyolojinin sosyolojisi”ni düşünmek gereklilik arz etmektedir. Bu çalışma, bu bilinçten hareketle günümüz akışkan sosyal yaşam üzerine sosyoloji yapabilmenin imkânını ve nasıl yapılabileceğini sorgulamayı amaçlayan teorik bir çalışmadır. Çalışmada akışkan sosyal yaşam; zaman-mekân, gözetim ve iktidar, tüketim ve insan ilişkileri, kültür, eğitim, kimlik ve risk boyutlarıyla ile sınırlandırılarak ele alınıp akışkan modernite üzerine sosyoloji yapabilmenin imkânı ve nasıl yapılabileceği tartışılmıştır. Bu araştırma literatürdeki ilgili boşluğu doldurma adına bilime ve sosyoloji alanına katkı sunmaktadır. Araştırma, günümüz akışkan yaşamının sosyolojisini yapabileme problemine sosyal bilimsel bir yaklaşım sunmasıyla ve sosyolojiye sunacağı katkı itibarıyla de özgün ve önemlidir. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu çalışma, akışkan modernitenin sosyolojisinin sosyolojisine dair belirgin bir çerçeve çizmekten ziyade bu çaba içerisinde mütevazı bir yönelimdir.

Anahtar Kelimeler

Din Sosyolojisi, Akışkan Modernite, Zygmunt Bauman, “Sosyolojinin Sosyolojisi”, Refleksif Sosyoloji

Atf Bilgisi

Tepeler Gürbüz, Semanur. “Bauman'ın Akışkan Modernite Kuramı Çerçevesinde Refleksif Sosyoloji Üzerine Bir Değerlendirme”. *Marifetname* 9/2 (Aralık 2022), 493-529
DOI: 10.47425/marifetname.vi.1142668

Geliş Tarihi 08.07.2022

Kabul Tarihi 05.12.2022

Yayın Tarihi 31.12.2022

Değerlendirme

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme

* Bu makale, II. Uluslararası Din Sosyolojisi Sempozyumu'nda sözlü olarak sunulan ancak tam metni yayımlanmayan “Akışkan Modern Yaşamda Sosyoloji Yapabilmenin İmkânı Üzerine Bir Tartışma” adlı tebliğin içeriği geliştirilerek ve kısmen değiştirilerek üretilmiş hâlidir.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. (Semanur GÜRBÜZ TEPELER)

Benzerlik Taraması

Yapıldı – iThenticate

Etik Bildirim

semanur.gurbuz@atauni.edu.tr

Çıkar Çatışması

Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Finansman

Bu çalışmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Telif Hakkı & Lisans

Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

An Assessment of Reflexive Sociology within the Framework of Bauman's Theory of Liquid Modernity

Res. Asst. Semanur Gürbüz Tepeler |ORCID: 0000-0002-4915-3134semanur.gurbuz@atauni.edu.tr

Atatürk University, Faculty of Theology, Department of Sociology of Religion, Erzurum, Turkey

ROR ID: <https://ror.org/03je5c526>

Abstract

Modernity has firmly laid the foundations of modern life by melting the constants that kept pre-modern human life afloat, pouring them into patterns again within its ideal framework. But the failure of modern life to fulfill the promise of absolute happiness has led to some deterioration, thawing, fragmentation and melting in its structure. Based on this approach, Bauman underlines the transition from the solid modern age to the liquid modern age. Liquid life, which lacks a certain systematic, order, and holistic framework has rendered the continuity of the sociology of the rigid and organized modern society impossible. For this reason thinking about “the sociology of sociology” is necessary with the awareness of its risks, obstacles and difficulties as well as the existence of its possibilities. Based on this awareness, this study is a theoretical study aiming to question the possibility of doing sociology on today's liquid social life and how it can be done. Liquid social life in the study; time-space, surveillance and power, consumption and human relations, culture, education, identity and risk dimensions were evaluated and the possibility of doing sociology on fluid modernity and how it can be done were discussed. This research contributes to science and sociology in order to fill the relevant gap in the literature. The research is original and important in terms of its contribution to sociology and presenting a social scientific approach to the problem of making the sociology of today's liquid life. It should also be noted that this study is a modest orientation in this effort rather than drawing a clear framework for the sociology of the sociology of liquid modernity.

Keywords

Sociology of Religion, Liquid Modernity, Zygmunt Bauman, Sociology of Sociology, Reflexive Sociology

Citation

Gürbüz Tepeler, Semanur. “An Assessment of Reflexive Sociology within the Framework of Bauman's Theory of Liquid Modernity”. *Marifetname* 9/2 (December 2022), 429-593

DOI: 10.47425/marifetname.vi.1142668

Date of Submission	08.07.2022
Date of Acceptance	05.12.2022
Date of Publication	31.12.2022
Peer-Review	Double anonymized - Two External * This article is the revised and developed version of the unpublished conference presentation entitled “A Discussion on the Possibility of Sociology in Liquid Modern Life”, orally delivered at the II. International Symposium on Sociology of Religion
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited. (Semanur GÜRBÜZ TEPELER)
Plagiarism Checks	Yes – iThenticate
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.
Complaints	semanur.gurbuz@atauni.edu.tr
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0 .

Giriş

Zygmunt Bauman, modernitenin Marx ve Engels'in "katı olan her şey buharlaşıyor" vurgusunun da ötesinde akışkanlaştığını¹ ifade etmiş ve sosyolojik yaklaşımlarını akışkan modernite kuramı üzerine inşa etmiştir. Akışkan modern dünya, örgütlü ve katı modernitenin tersine bireysel davranışların sıradanlaşmadan, yapılaşma ve rutinleşme imkânı bulamadan değiştiği sosyal yaşam düzlemini temsil etmektedir. Günümüz toplumlarında sosyal yaşamın akışkanlığı ile bireysel düzlemde yaşanan pratiklerin akışkanlığı karşılıklı olarak birbirini beslemektedir. Bu bakımdan sosyal yaşam uzun süre aynı biçimini, şeklini, yönünü koruyamamakta ve hızını aynı düzeyde sürdürememektedir. Sosyal yaşamın gidişat yönü ise belirsiz olup sabit bir orijinden yoksundur. Sosyal yaşamın niteliği; genel olarak onun süreklilikten, sabiteden, düzenden, örgütlü davranıştan, bütünlükten, durağanlıktan, belirlilikten, ağırlıktan, bağlılıktan, yön ve güzergahtan, uzaklığına; içkin bir değerden ve sabit bir özden mahrum oluşuna ve kısa ömürlü, kararsız, belirsiz, riskli, tutarsız, hafif ve geçiciliğine vurgu yapılarak betimlenebilir. Covid-19 salgınında tecrübe edildiği şekliyle "değişmeyen tek şeyin değişim, kesin olan tek şeyin ise belirsizlik olduğu"² yaşamımızın temel bir gerçekliğidir. Bauman'ın da vurguladığı şekliyle "yüz yıl önce modern olmak, mümkün olan "en üst mükemmellik aşamasına ulaşmaya çalışmak" demekken; şimdi "sonu gelmeyen bir gelişme süreci, ulaşılabilecek bir nihai amacın ve hedefin olmaması" anlamına gelmektedir.³ Bu yüzden akışkan yaşamı betimlemeye çalışmak; belirsiz koşullarda

¹ Zygmunt Bauman - David Lyon, Akışkan Gözetim. çev. Elçin Yılmaz. (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2016), 13.

² Zygmunt Bauman, Akışkan Modernite. çev. Sinan Okan Çavuş. (İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2. Basım, 2017), 12

³ Bauman, Akışkan Modernite, 12.

yaşanan kararsız ve riskli bir hayatı resmetmeye benzetmektedir.

Akışkan çağın parolası esnekliktir.⁴ Güvencesizlik, dengesizlik ve kırılabilirlik günümüz yaşam koşullarının en yaygın özellikleridir.⁵ Bu bakımdan sosyal yaşamın geleceği hakkında belirgin bir öngöründe bulunma, bunu sistematik bir şekilde sunma; tıpkı onun geçmişinden hareketle dersler ve ilkeler çıkarıp geleceğine yön tayin etme çabasında olduğu gibi riskli ve yanıltıcı olabilmektedir. Çünkü akışkan modernite kuramı, “bilindik yöntemlerin artık işe yaramadığı, eski öğrenilmiş ya da edinilmiş yaşam kiplerinin şu anki insanlık durumu için uygun olmadığı, karşımızdaki zorluklarla mücadele edebilmemizi sağlayacak yöntemlerin ve yeni koşullara uygun yeni yaşam kiplerinin henüz icat edilip yerine konmadığı ve uygulamaya geçilmediği bir dönemde”⁶ olduğumuzun altını çizmektedir. Artık denklemdeki değişkenlerin sayısı ve dahası denklemin kendisi değişmektedir. Bu yüzden ne geçmişten yola çıkarak öngöründe bulunmak ne de geleceğe ilişkin tahminlere güvenmek ihtimal dahilindedir. Akışkan yaşam, Bauman’ın benzetmesiyle, gerçek hayatta ama küresel bir pistte oynanan kötü bir sandalye kapmaca oyunudur. Sürekli olarak aynı sandalyede oturmak mümkün değildir. Oyundan atılmaktan bizi koruyacak tek şey ise hızımızdır. Bu yüzden süreklilik değil, hız önemlidir.⁷

Günümüz toplumlarının bu kararsız ve belirsiz nitelikleri nedeniyle örgütlü ve katı modern toplum üzerine yapıldığı gibi akışkan toplumun sosyolojisini yapmak problemleri bir durum haline gelmiştir. Bu araştırma bu problemlerden hareketle günümüz sosyal dünyası üzerine sosyoloji ya-

⁴ Zygmunt Bauman. Akışkan Hayat. çev. Akın Emre Pilgir (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018), 24.

⁵ Bauman, Akışkan Modernite, 235.

⁶ Bauman, Akışkan Modernite, 11.

⁷ Bauman, Akışkan Hayat, 11.

pabilmenin imkânını ve nasıl yapılabileceğini sorgulamayı amaçlayan teorik bir çalışmadır. Araştırmada akışkan sosyal yaşam, Bauman'ın akışkan modernite kuramından hareketle zaman-mekân, gözetim ve iktidar, tüketim ve insan ilişkileri, kültür, eğitim, kimlik ve risk boyutlarıyla sınırlandırılıp ele alındıktan sonra akışkan sosyal yaşam üzerine sosyoloji yapabilmenin imkânı ve nasıl yapılabileceği tartışılacaktır. Ancak bu çalışma, akışkan modernitenin sosyolojisinin sosyolojisine ilişkin belirgin bir çerçeve çizmekten ziyade bu çaba içerisinde mütevazı bir yönelimdir. Sosyolojiye geçmişe nazaran daha fazla ihtiyaç duyulduğu günümüzde sosyoloji yapmanın farklı engellerinin ve risklerinin olduğunun kabulünün yanı sıra imkânlarının da varlığına dair bir farkındalık ve bilinçle “sosyolojinin sosyolojisi”ni yeniden düşünmenin gerekliliği açıktır. Ancak mevcut literatür incelendiğinde Bauman'ın akışkan modernite kuramı çerçevesinde “sosyolojinin sosyolojisi”nin sorunsallaştırıldığı herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu araştırma literatürdeki ilgili boşluğu doldurma adına bilime ve sosyoloji alanına katkı sunmaktadır. Araştırma ayrıca günümüz akışkan yaşamının sosyolojisini yapabilme problemine sosyal bilimsel bir yaklaşım sunmasıyla ve sosyolojiye sunacağı katkı itibarıyla de özgün ve önemlidir.

1. Akışkan Modernite

Katı moderniteden akışkan moderniteye geçiş, katıdan sıvıya geçişte olduğu gibi bir hal değişimidir. Bilindiği üzere sıvılar, katılar gibi belli bir şekle sahip değildir. Sıvılar, zamansal ve mekânsal açıdan sabit bir konumlarının olmayışından dolayı her an şekil değiştirmeye mecbur ve muhtaçtırlar. Katılar ise mekânsal boyuta sahiplerdir ve zaman boyutu-

nun onlar için bir önemi yoktur. Akışkanlar içinse önemli olan mekândan çok zamanın kendisidir.⁸

Katı ve akışkan modernite arasındaki farkı, Bauman “iki öykü” metaforu ile açıklamaktadır. İki öykünün kahramanları arasında değişim konusundaki ısrarları, farklılaştırma merakları, değişime inanma düzeyleri gibi önemli ölçüde benzerlikler vardır. Bununla birlikte, bu kahramanlar özellikle üç açıdan farklılaşmaktadırlar. Öncelikle modern öykünün kahramanları her şeyi yönetmeyi, işletmeyi ve idare etmeyi amaçlamışlardır. Doğayı, dahası bütün dünyayı gözlemleyip buradan çıkarımlarda bulunma; onu arzulanan biçime sokma ve sonra tüm insanlığı daha mutlu bir yaşama taşımak için bilimden yararlanmanın peşindeydiler. Ancak akışkan modern öykünün kahramanları, dünyanın geleceğiyle pek ilgilenmemektedirler. İnsanların mutluluğu, onların bir araya gelip daha iyi bir dünya tahayyül etmesiyle ve çaba sarf etmesiyle değil, bireysel çabalarla mümkündür. Modern öyküde geleceği kontrol altına almak ve kesin hale getirmek ideal olanken akışkan öyküde geleceğin kontrol altında olmadığına garantilenmesi vardır. Diğer bir farklılıkta modern öykünün kahramanları için daha iyi bir dünya inşa etme yolculuğunun sonunda bitiş çizgisi varken akışkan öykünün kahramanları sabit kalma veya bitiş çizgisine varmayı düşünmemektedirler. Akışkan yaşamda tüm formlar yumuşak, tüm koşullar geçici, tüm şekiller biçimlenmeye uygun olmalıdır. Bu toplumda kalıcılık değil, geçicilik makbuldür. Üçüncü fark ise modern öykünün kahramanları insanları dünyayı değiştirme mücadelesine dahil etmeye ve belli şekilde yönlendirmenin gerekliliğine inanarak insanları inandıkları değerler çerçevesinde şekillendirmeye çalışmışlar-

⁸ Bauman, Akışkan Modernite, 26.

dır.⁹ Nitekim katı modernite düzensizliğin, çeşitliliğin, ânındalığın, çokkanlılılığın ve bireysel farklılıkların karşısında yer alıp bütün bu anomalilere karşı mücadele vermiştir.¹⁰ Ancak akışkan öykünün kahramanları için bireylerin durağanlığı gibi bir ihtimal söz konusu olmayıp onlara değişmelerinin gerekliliğinin vurgulanmasına ihtiyaç yoktur. Nitekim akışkan modern bireyler sürekli hareket etmek durumundadırlar.¹¹

Katı modernite-akışkan modernite arasında ayırım yapabilme imkânı veren şey, en belirgin haliyle amaçlarının değişimidir. Katıların erimesine yol açan şey mevcut katıların katılık dereceleriyle ilgili düş kırıklığıdır. Bu durumda ideal olan katılık değil akışkanlık olmuştur. Ancak belirtmek gerekir ki akışkanlık katılığın zıttı değil, aksine katılık arayışının bir sonucudur. Modernite, aslında en başından beri akışkanlaşma sürecidir. Nitekim modernite, gerçekliği; geçmişin, geleneğin, dinin, tarihin ve dahası ona referans olan her şeyin elinden kurtarmak için öncelikle geleneksel dünyadaki katılıkları eritip kendi istediği form ve biçimde yeniden kalıba dökmeyi ve katılaştırmayı amaçlamıştır. Üstelik bu katılaştırma gayreti değiştirmek istediği önceki düzenden daha fazla katı olmayı hesap etmiştir. Bu amaçla var olan bütün örgütlenme biçimleri eritme potasında eritilmiş ve kalıplar kırılmıştır. Ancak hiçbir kalıp, yerine yenisi konmadan kırılmamıştır. Nitekim geleneksel hayatın esaretinden kurtulan insanlar bu yeni düzenin onlar için tasarlanan hücrelerinden birini seçme durumunda bırakılmışlardır.¹²

Akışkan modernite yukarıda katı moderniteden farklılaşması üzerinden ele alınmıştır. Bauman'ın postmodernite kavramı yerine tercih ettiği

⁹ Bauman, *Akışkan Hayat*, 11.

¹⁰ Bauman, *Akışkan Modernite*, 54.

¹¹ Bauman, *Akışkan Hayat*, 172-224.

¹² Bauman, *Akışkan Modernite*, 26.

ve modern sonrası döneme ilişkin görüşlerini üzerine inşa ettiği akışkan modernite kuramını bütün yönleriyle ele alınması bu çalışmanın hacmini ve sınırlarını aşan bir durumdur. Akışkan yaşamın sınırlarını çizmekten ziyade -ki herhangi bir sınırdan da söz edilemeyeceği gibi- onu anlamayı ve anlatmayı amaçlarından biri edinen bu çalışmada akışkan yaşam, Bauman'ın akışkan modernite teorisi hakkındaki eserlerinden hareketle zaman-mekân, gözetim ve iktidar, tüketim ve insan ilişkileri, kültür, eğitim, kimlik ve risk başlıkları ile sınırlı tutulmuştur.

1.1. Akışkan Modern Toplumda Zaman ve Mekân

Zamanın tarihi modernite ile başlamıştır. Modernite, zamanın bir tarihe sahip olduğu zamanki halidir.¹³ Modern dönemde zaman, insanların icat edebildiği, kendine uygun hale getirip kullanabildiği ve kontrol edebildiği "donanımın [hardware]" sorunu haline gelmiş, mekândan farklılaşmış ve bağımsızlaşmıştır.¹⁴ Max Weber'in ifadesiyle araçsal rasyonalite de denen donanım, ya da katı-ağır modernite çağında zaman, değerlerin geri dönüşlerinden, yani mekândan, maksimum verim alabilmek için dikkatli harcanması ve idare edilmesi gereken bir araçtır. Akışkan-hafif modernite veya yazılım çağında ise zamanın bir değer-erişim aracı olarak etkililiği sonsuza yakındır ve paradoksal olarak, potansiyel hedefler alanındaki bütün birimlerin değerini birbirine eşitlemiştir.¹⁵ Akışkan modern çağda zaman, mekânın tersine değiştirilebilir ve manipüle edilebilir hale gelmiştir.¹⁶

Zaman, akışkan modernitede katı modernitedeki gibi düzenli ve gayeli bir donanım yerine bahsedilen düzenlilik halini kaybederek birbiri ile

¹³ Bauman, Akışkan Modernite, 168.

¹⁴ Bauman, Akışkan Modernite, 170.

¹⁵ Bauman, Akışkan Modernite, 178-179.

¹⁶ Bauman, Akışkan Modernite, 170.

ilişkisiz ve tutarlılığı olmayan “an”lar toplamına dönüşmüştür. Akışkan dönemde yaşamak, bu yüzden herhangi bir ana istenildiği kadar başka deneyimler doldurabilme imkanı anlamına gelmektedir. Bu yaşam içerisinde mutlak olan tek şey değişimin kendisidir. Söz konusu bu değişim aslında zamanın yok edilmesi çerçevesinde mekânın da bağlam dışına itilmesidir.¹⁷ Zaman ile mekân arasındaki ilişki artık önceden belirlenmiş ve durgun değil; sürece bağlı, değişken ve dinamiktir.¹⁸

Işık hızında gerçekleşen iletişim evreninde ve yeni yazılım çağında mekân, kelimenin tam anlamıyla “ânında” kat edilebilmektedir. Bireyler için uzak ile yakın arasındaki fark önceden olduğu gibi bir anlam ifade etmemektedir ve artık eylemini sınırlayan bir mekân söz konusu değildir. Bu açıdan önce mekânın sonra da zamanın ölümünden söz edilebilir. Çünkü nihayetinde zamansal ve uzamsal boyutlar arasında geçmişte olan koordinasyon ortadan kalkmıştır.¹⁹ Paskal’ın çok önceden dile getirdiği gibi akışkan modern çağda insanlık aslında merkezi her yer, çeperi ise hiçbir yer olan tuhaf bir çember içinde yaşamaktadır.²⁰

1.2. Akışkan Modern Toplumda Gözetim ve İktidar

Katı modernite, devlet merkezli bir yapıya sahiptir. Bu dönemde devlet, territorial sınırlar içerisinde tek egemen şekilde var olmuştur. Sınırlarının tamamını kontrol altında tutma gücü ve yetkisi olan devlet; sorun olan şeyin sınırlarını çizip aynı şekilde sorunları çözüme ulaştıracak yegane kaynak şeklinde belirlemiştir. Ancak akışkan dönemde devlet; du-

¹⁷ Bauman, Akışkan Hayat, 11.

¹⁸ Bauman, Akışkan Modernite, 171.

¹⁹ Bauman, Akışkan Hayat, 187; Pauline Marie Rosenau, Post-modernizm ve Toplum Bilimleri. çev. Tuncay Birkan (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004), 44; Mustafa Tekin, “Türkiye Toplumunun Dini Hayatında Postmodern Tezahürler”. İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 25 (2011), 23.

²⁰ Zygmunt Bauman, Küreselleşme ve Toplumsal Sonuçları. çev. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 6. Basım, 2016).

rağan, yerel ve sabit kalırken sermayenin akışkanlaşıp küreselleşmesinden dolayı iktidar ile politika arasındaki bağlar kopma durumuna gelmiştir. Bu şartlarda devletler de meydana gelen problemlere çözüm olarak politika üretme konusunda yetersiz kalmışlardır. Bu durumun temel gerekçesi, meydana gelen problemlerin küresel bir yapıda olmalarıdır. Çağımızda iktidarın etkisi küresel ve sınır ötesi düzeye sahipken önceleri bireysel ve kamusal çıkarlara dayanan politika yerel düzeyde kalmakta ve dünya genelinde etkin bir role sahip olamamaktadır. Politik kontrolün olmadığı bir iktidar ise büyük bir belirsizliğe dönüşmekte ve politika, insanların yaşam sorunlarını çözümüleme konusunda yetersiz görünmektedir.²¹

İktidar ile doğrudan ilişkili olan gözetim ise akışkan modernitede katı moderniteden farklı bir hal almıştır. Katı modernitede panoptik bir gözetim söz konusudur. Panoptikonun en emel niteliği mahkûmlar tarafından görülmeden gardiyanların bütün hücreleri gözetleyebildiği dairesel yapıdaki ceza evinin ortasında bulunan kulenin mevcudiyetidir. Panoptik yapı, nitelikleri ve konumuyla önemli bir güç kaynağına dönüşmüştür. Nitekim gözetleyicilere tam anlamıyla bir gözetim fırsatı sunmaktadır. Panoptik modelde gözetim; mısır piramidi örneğinde olduğu gibi tek taraflı, tavandan tabana doğru asimetric bir biçimde yaygınlık kazanmaktadır. Piramidin üst kısmındakiler alt kısımdakilerinin hareketlerini gözetleyip onları idare etme imkânı elde ederken alt kısımdakiler için durum tersi olmaktadır. Mahkûmlar, gardiyanlar gözetleme kulesinde bulunmasalarda gözetleniyormuş gibi davranmalarından dolayı panoptik yapı sırf varlığı ile mahkûmlarının zihinlerinde gözetlenme durumunu sürdürmektedir. Bu şekilde mahkûmlar düşünceleriyle kendi kendilerini denet-

---

²¹ Bauman, Akışkan Modernite, 17; Bauman-Lyon, Akışkan Gözetim, 15-17.

ler duruma gelmişlerdir. Panoptikonda otorite ve denetim dış faktörler yoluyla içselleştirilerek sağlanmaktadır.²² Bauman, panoptikonun bir yandan mahkûmların hareketini kısıtlarken bir yandan da gardiyanların hareketini kolaylaştıran temel modern kontrol yöntemi olduğunu ifade etmektedir. Ancak gardiyanlar yine de zaman zaman varlıklarını somut olarak göstermek zorundaydılar. Üstelik hapishanelerin panoptikon şeklinde olması bu projeyi pahalı hale getirmektedir. Panoptikon, hücrelerin bulunduğu blokların yarım daire şeklinde olduğu ve "denetmen" in merkezde bulunan ofisinden, mahkûmlar tarafından görülmeden hücrelerin her birini görerak kontrol sağladığı bir tasarıma sahiptir. Bu tasarım, denetmenin mahkûmların hayatıyla ilgili daha fazla sorumluluk sahibi olması anlamına geliyordu. Panoptikon iktidarlar açısından tam bir gözetim sağlamasına rağmen yukarıda değinildiği gibi yapısında birtakım sorunlar barındırmaktadır. Katı moderniteden akışkan moderniteye geçişle birlikte panoptik gözetim modelinde çözümler yaşanmaya başlamıştır. Bu açıdan Bauman, günümüz dünyasının panoptik-sonrası olduğunu ifade etmektedir. Panoptik sonrası gözetimde mahkûmlar ile denetmenlerin karşılıklı bağımlılığı sona ermiştir ve artık değerli olan hareketliliklerdir.²³ Çünkü iktidar, elektronik sinyallerin hızında hareket edebilmekte ve pratik gayelerle mekândan bağımsızlaşmıştır.²⁴ Bu durum, akışkan çağda iktidarlara büyük bir güç ve imkân tanımıştır. Nitekim akışkan gözetimde panoptik iktidar aracının hantal ve rahatsız edici yönlerinden kurtulmak mümkündür. Panoptikon'da yönetenlerin sürekli kontrol kulesinde olmaları gerekliydi. Ancak akışkan modernitede panoptik model olan katı gözetimin yerini akışkan gözetim almıştır. Post-panoptik iktidar

²² Michel Foucault. İktidarın Gözü. çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay (İstanbul: Ayrintı Yayınları. 4. Basım, 2015); Bauman, Akışkan Modernite, 135.

²³ Bauman - Lyon, Akışkan Gözetim, 14-15.

²⁴ Bauman, Akışkan Modernite, 35.

ilişkilerinde panoptik modelin aksine gözetleyenler, yerlerini terk etme imkânına ve onları ulaşılamaz kılan özgürlüklere sahiplerdir.²⁵

İktidarın akışkanlaşması ve belirsizleşmesiyle ilişkili olarak günümüzde toplumsal ağın çözülmesi, yani kolektif eylemin etkin aktörlerinin dağılması genellikle endişeyle karşılanmaktadır. İktidarın serbestçe dolaşabilmesi için dünyanın tel örgülerden, bariyerlerden, sıkı korunan sınırlardan ve denetim noktalarından arındırılmış olması gerekmektedir. Sık dokulu, yoğun herhangi bir toplumsal ilişkiler ağı, özellikle köklerini belli bir bölgeye sağlam bir şekilde salmış bir ağ, iktidar için ortadan kaldırılması gereken bir engeldir. Küresel güçler dikkat ve enerjilerini bu tür ağları dağıtmaya odaklamışlardır. Nitekim iktidarın kesintisiz ve git-tikçe artan akışkanlığı, gücünün başlıca kaynağı ve yenilmezliğinin garantisidir. İktidarın sürekliliğini sağlayan şey ise insanlar arası bağların zayıflığı, kırılabilirliği, geçiciliği, her an değişebilirliği ve halihazırda dağılmakta oluşudur.²⁶ Sonuç olarak belirtmek gerekir ki akışkan modernite kavramının sunduğu geniş bağlamda gözetim, teknolojinin ilerlemesi veya iktidarın güçlenmesinin ötesine geçebilmektedir. Dahası gözetim ve iktidar akışkan modernite biçimleriyle ortak yönleri sahip olduğu gibi aynı zamanda akışkanlık tarafından da şekillendirilmektedir.²⁷

1.3. Akışkan Modern Toplumda Risk

Risk, modernliğe özgü bir kavramdır. Modernite öncesi toplumlarda ki riskler çoğunlukla insan ürünü olmayıp dış faktörler kaynaklıyken; modern toplumlarda riskler artık Tanrı veya kader konusu olmaktan çıkmıştır. Niteliklerinin değişimiyle birlikte modern toplumda riskler ay-

²⁵ Bauman, Akışkan Modernite, 35.

²⁶ Bauman, Akışkan Modernite, 38-39.

²⁷ Bauman, Akışkan Modernite, 17; Bauman-Lyon, Akışkan Gözetim, 25.

rica kontrol altına alınma çabasıyla da bilinir. Ancak modernite ile riskler; hesaplanamama, açıklanamama ve sınırsız olma gibi nitelikler kazanmıştır.²⁸ Çünkü akışkan modernitede denetlenemezlik ve belirsizlik sorunları meydana gelmiştir. Meydana gelen riskler yapılmaması gerekenleri belirtse de yapılması gerekenlere ilişkin belirgin yaklaşımlar sunmamaktadır. Bu belirsizlik ise insan yaşamının tüm alanları etkilemektedir.²⁹

Risk Toplumu kuramını ortaya atan Beck, riskin üç temel karakteristik özelliğini betimler. Birincisi mahalsizleşmedir. Risklerin sonuçları belli bir mekânla sınırlı kalmamaktadır. Nitekim dünyanın herhangi bir yerinde meydana gelen riskler ve onların neticeleri dünyanın başka bölgelerine yayılabilmektedir. İkincisi hesaplanamazlıktır. Risklerin etkileri ve sonuçları hemen ortaya çıkmayıp uzun zaman dilimlerine yayılabilmektedir. Bu sebeple risklerin sonuçlarına ilişkin kestirim yapma ve hesaplama imkân dışı hale gelmektedir. Üçüncüsü telefi edilemezliktir. Risklerin doğurduğu sonuçlar telafi edilemezdir ve artık herhangi bir garanti işlemez durumdadır.³⁰ Bu sebeple yerinde bir benzetme ile akışkan modern koşullar altında yaşamak, mayın tarlasında yürümek gibidir. Her an bir yerde patlama ihtimali olsa da patlamanın kesin olarak ne zaman ve nerede olacağını bilmek imkânsız hale gelmiştir. Özellikle küresel dünyada riskler evrensel niteliğe bürünmüştür. Bu sebeple hiç kimsenin riskin doğuracağı sonuçlardan uzak kalması söz konusu değildir.³¹

---

²⁸ Ulrich Beck. Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru, çev. Kazım Özdoğan-Bülent Doğan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2011), 42.

²⁹ Ulrich Beck. Siyasallığın İcadı, çev. Nihat Ülner (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019), 44-50

³⁰ Beck, Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru, çev. Kazım Özdoğan-Gülen Doğan (İstanbul: İthaki Yayınları, 2011)

³¹ Bauman, Akışkan Modernite, 18.

Dünyanın karşı karşıya kaldığı Covid-19 pandemi sürecinin sosyolojik analizi Beck'in ifade ettiği risk ve riskin nitelikleri doğrultusunda karşılık bulmakta ve Beck'in Risk Toplumu kuramı çerçevesinde okunabilmektedir. Covid-19 virüsünün ortaya çıkışı belli bir mahalde olmasına rağmen sonuçları itibariyle bütün ülkeleri ve toplumları etkilediği için risklerin akışkan çağda mahalsizleşmesinin bir örneğini sergilemektedir. Salgın sürecinde hükümetler, bilim insanları ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından kesin ve kalıcı çözümler sunulamamıştır. İnsanlığın bilimsel gelişmeler konusunda zirvesini yaşadığı günümüzde bu salgını önlemeye yönelik mevcut çabalar yetersiz kalmıştır. Ayrıca toplumların pandemi sebebiyle hasar aldığı boyutlarının telafisinin edilmesi ve eski haline döndürülmesi pek mümkün görünmemektedir. Pandeminin etkileri mevcut şekilde bütün toplumları ve bu toplumların hemen her kesimini farklı açılardan etkilemiş olsa da hemen herkes bu riskin etkilerinin hedefi haline gelmiştir. Bu durum riskin bumerang etkisiyle yayılımının somut göstergeleri arasında yer almaktadır. Üstelik pandeminin sosyal, ekonomik, psikolojik, çevresel ve kültürel etkileri uzun zaman dilimleri boyunca etkisini sürdüreceği öngörülmektedir. Pandeminin başlangıç döneminde bu riskin gelecekteki etkileri ve zararlarına ilişkin durumlar bütünsel olarak öngörülememiş buna ilişkin belirgin bir çerçeve çizmek ise ihtimal dışı kalmıştır. Pandeminin gelecekte doğuracağı çeşitli sonuçlar halen tam olarak öngörülememektedir. Akışkan çağda pandemi sürecinin gidişatı için büyük bir belirsizlik söz konusudur. Nitekim bu salgının ne kadar süreceği, ne zaman sona ereceği, ne tür etkiler bırakacağı konusunda belirsizlik hüküm sürmektedir. Dahası pandemi süreci modern dönemin denetim mekânizmalarını saf dışı bırakmıştır. Salgının yayılmasına karşın iktidarlar tarafından alınan önlemler ve tedbirler yetersiz kalmıştır. Netice itibariyle Covid-19 pandemi süreci ve sonuçları dikkate

alındığında günümüz toplumlarının risklerin akışkanlaşmış biçimini derinden tecrübe ettikleri görülmektedir.

1.4. Akışkan Modern Toplumda Tüketim ve İnsan İlişkileri

Akışkan yaşamda tüketim, yaşamın her alanını istila etmiş ve her yere sirayet etmiştir. Tüketim üzerine kurulu hayat, varlığını normlar olmaksızın sürdürmektedir. Çünkü normlar; sınırlar, yönergeler ve çerçeveler getirmektedir. Buna karşın tüketim, ayartma, arzu yoğunluğu ve bitmek bilmeyen istekler, tatminsizlik ve doyumsuzluktan yola çıkmaktadır. Akışkan modernitede tüketim ve yaşam iç içe geçmiştir. Tüketim bu açıdan nispeten şekilli ve dikey yönde uzayan bir ağaçtan ziyade yaşam bütün alanlarını saran sarmaşığa benzetilebilir.³²

Akışkan yaşam, hayatı tüketmektedir. Çünkü, tüketim endüstrisi akışkan yaşam tarzıyla oldukça iyi bir şekilde örtüşmektedir. Tüketim, dünyayı tüm canlı ve cansız unsurlarıyla birlikte tüketim nesnesi haline getirmektedir. Bu açıdan tüketim toplumunda hiçbir şey tüketimin nesnesi olmaktan kurtulamamaktadır.³³ Tüketicilerle tüketim nesneleri arasındaki sınırlar kaldırılmıştır. Tüketicilerin yaşamı birbirini sonsuza dek takip eden deneme-yanılmalarla doludur. Çünkü tüketim, sabit kalmak yerine huzursuzluk, değişim, hareket ve farklılık arzusundan meydana gelmektedir.³⁴

Akışkan toplum üyelerini birer üretici olarak değil tüketici olarak an-gaje etmektedir.³⁵ Akışkan toplumun varoluşundaki istikrarsızlık üyeleri tarafından dünyanın ânında tüketilmek üzere üretilmiş ürünlerin bir toplamı gibi algılanmasına yol açar. Fakat dünyayı, içinde yaşayanlarla bir-

³² Bauman, Akışkan Hayat, 109-111.

³³ Bauman, Akışkan Hayat, 18.

³⁴ Bauman, Küreselleşme ve Toplumsal Sonuçları, 95.

³⁵ Bauman, Akışkan Modernite, 122.

likte tüketim nesnelileriyle dolu algılamak, uzun soluklu insan ilişkileri kurma çabalarını zorlaştırmaktadır.³⁶ "Ölüm bizi ayırıcaya kadar" türünden bağlılık sözleri, "tatmin sağlandığı sürece" gibi hem tanım hem amaç hem de pratik etkileri bakımından geçici taahhütlere dönüşmektedir. İlişkideki ortaklardan biri, birlikteliği her ne pahasına olursa olsun kurtarmaya çalışmaktansa ortaklığı bozmanın daha kârlı olacağını hissettiğinde ilişki, tek taraflı olarak bozulma ihtimaline son derece açık hale gelmektedir. Diğer bir deyişle bağlayıcı ilişkiler ve ortaklıklar üretilmek değil tüketilmek üzere varmış gibi görünmeye müsait olmaktadır.³⁷

Toplumsal olanın sınırlarının kaybedildiği akışkan dönem için "ağ" kavramı kullanılmaktadır. 'Ağ'ın kendisinde mevcut olan hareket halinin ve değişimin yoğunluğu; toplumsal ilişkilerin ve grupların uzun süreli varlıklarını sağlayan kalıcılıklarının kaybedilmesine ve bu ilişkilerin tüketim mentalitesi çerçevesinde şekillenmesine neden olmuştur.³⁸ Her şeyin çok hızlı başkalaştığı insan yaşamında birbirine uzun vadeli taahhütler vermek daha da güçleşmektedir. Nihayetinde toplumsal bağlar gevşek, kırılğan, uçucu ve geçici hale gelmiştir. Pierre Bourdieu'nın belirttiği gibi günümüzde güvencesizlik her yerdedir.³⁹ Bu bakımdan günümüzde sosyal ilişkilerin niteliği de akışkan modernite çerçevesinde şekillenmektedir.

1.5. Akışkan Modern Toplumda Kültür

Tüketim endüstrisi; satın alma, kullanma, atma ve atıkların imhası arasındaki zamanın kısalmasından ve artık kârlı olmayan metaların yeri-

³⁶ Bauman, Akışkan Modernite, 24.

³⁷ Bauman, Akışkan Modernite, 238.

³⁸ Zygmunt Bauman, Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı? çev. Funda Çoban-İnci Katırcı (Ankara: De ki Yayınları, 2010), 16.

³⁹ Bauman, Akışkan Hayat, 236.

ne hemen başkalarının konmasından taraftır. Tüketimin, toplumsalın her yerine sirayet ettiği günümüzde kalıcı bir kültürden söz etmek ise oldukça tartışmalı bir hal almıştır. Akışkan modern toplumda kültürün onu var eden sürekliliğini, kalıcılığını ve nesillerden nesillere aktarılmasını yok eden tüketim piyasasının karşısında varlığını sürdürebilmesi önemli bir sorun haline gelmiştir. Tüketim endüstrisinin doğası, kültürel yaratımın doğasına zıt bir şekilde işlemektedir.⁴⁰ Nitekim, kültürel eserler, insanlık tarihi boyunca, fani insan hayatının ve gelip geçici eylemlerinin içinden sert ve "dayanıklı" olanlarını seçip ayıklamaya, geçiciliğin içinden süreklilik, süreksizliğin içinden devamlılık çıkarmaya ve dolayısıyla, ölümlü bireyleri ölümsüz insan türünün hizmetine sunarak, insanın ölümlülüğü tarafından konan sınırları aşmaya dayanır. Ancak günümüzde bu tür eserlere talep gittikçe azalmaktadır. Hatırlayacak ya da karşılaştırma yapacak bir önceki olmadığından, bu düşen talebin sonuçları henüz ortada değildir ve nasıl olacaklarını tahmin etmesi de zordur.⁴¹

Kültür fikri 18. yüzyılda insanların düşünce ve davranışlarının yönetimini ifade eden bir kavram olarak ortaya çıkmıştır. Modernite ile normatif bir düzenleme ve biçimlendirme amacı güden bir faaliyet olan kültür; insanları arzu edilen topluma layık olacak biçimde yetiştirme eylemini ifade etmektedir.⁴² Bauman, modern dönemin kültürünü açıklamak için "bahçe kültürü" metaforuna başvurmuştur. Modern bahçe kültürünün başrolü bahçivandır. Bahçe, mülkiyeti temsil eden ve etrafı çitlerle çevrilmiş bir toprak parçası ve bahçivanın çalışma alanıdır. Bahçivanın bahçesinde düzenleme yapması gereksiz otları yolması gibi kültürde modern toplumsal yaşamı iktidar aracılığıyla arzulanan biçimde düzen-

---

⁴⁰ Bauman, *Akışkan Hayat*, 80.

⁴¹ Bauman, *Akışkan Modernite*, 189-190.

⁴² Bauman, *Akışkan Hayat*, 71.

lemektedir.⁴³ Akışkan modern toplumda kültür ise hem modern dönemden hem de modernite öncesi dönemden farklılaşmaktadır. Literatürde farklı kültür türlerinden bahsedilse de bu çalışma kapsamında akışkan çağda tüketim piyasasında yoğrulan kültür, folk kültür ve kitle kültürü ayırımından hareketle incelenecektir.

Folk (halk) kültür alt sınıf gruplarının kırsal hayatıyla bağdaştırılan, “basit duygu ve gelenekler yoluyla doğrudan iletilebilen, çoğunlukla parasız, anonim olarak sunulan, meydana geldiği grubun değerlerini yansıtan, üreticilerin ve kullanıcıların profesyonel olmadığı kültür” formudur. Folk kültür, sofistike değildir; üretici ve tüketici aynı kişidir. Ticari kaygı güdülmeden, geleneksel değerlerin duygu ve düşüncelere yansımalarıyla oluşur. Folk kültür, toplumun organik yaşamından neşet eder. Halkın kendini ifade eden değer yargıları, giyim-kuşam, müzik, folklor, edebiyat, masal veya hikâyeler şeklinde kendini gösterir.⁴⁴ İnsanların günlük deneyimlerinin sonucunda kendiliğinden oluşan ve etnik özellikleri baskın bir doğal kültüre karşılık gelen folk kültürü, popüler kültür ya da kitle kültürü gibi kültür endüstrisi yörüngesinde işlenmemektedir. Popüler kültürün kitlesel olması ve üretim-dağıtım kanallarının farklılaşması sonucunda meydana gelmesi folk kültür ile popüler kültür arasındaki temel farkı oluşturmuştur. Ancak günümüzde folk kültürün öğeleri de popüler kültürün içine dahil edilmiştir.⁴⁵

Frankfurt Okulu, eleştirilerinin temeline ‘kültür endüstrisi’ kavramını yerleştirmektedir. Bu toplumda üretilen kültür, gerçek yani otantik ol-

⁴³ Bauman, Modernizm, Sosyalizm, Kapitalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik, 86.

⁴⁴ Lewis Alfred Coser, *Sociology Through Literature* (London: Englewood Cliffs-Prentice-Hall, 1972), 16-17.

⁴⁵ Enderhan Karakoç, “Küresel Köyün Küresel Propagandası: Medya-Kültür İlişkisi”, *Medya ve Popüler Kültür: Eleştirel Bir Yaklaşım* ed. Enderhan Karakoç (Konya: Literatürk, 2009), 4.

mayıp sanat özerkliğini yitirmiş, pazarlanabilir, değiş-tokuş edilebilir tüketim malı niteliğindeki şeyleşmiş yapay bir kültür olarak ortaya çıkmaktadır.⁴⁶ Söz konusu bu kültür artık kalıcı olmak için üretilmez. Kültürel olan başka nesnelere yer değiştirebilir ve onlarla türdeş olduğu ölçüde tüketim nesnesi olur.⁴⁷ Popüler kültür, üretilen tüketilen, geleniğin gerçeğinden hipergerçeklik olarak ayrışan, aynı zamanda ondan beslenen, süreklilik ve süreksizliğin kol kola hüküm sürdüğü, bilhassa sanal mekânlarda üreyen benzer şekilde gündelik yaşamda hayat bulan heteropik bir kültür olarak ele alınabilir.

Yine de belirtmek gerekir ki kültürel yaratıcılığın içinde bulunduğu durumun tek sorumlusu, tüketici endüstrisi değildir. Bu durum aynı zamanda akışkan modernlik diye adlandırılan yaşam tarzıyla bu kültür türünün örtüşmesiyle de ilişkilidir. Akışkan modern kültür, artık tarihçilerin ve etnografların raporlarında kayda geçirdikleri türden kültürler gibi öğrenmeye ve biriktirmeye dönük bir kültür olma ihtiyacı duymamaktadır. Aksine bağlantısızlığın, süreksizliğin ve unutkanlığın kültürü olmayı arzulamaktadır. Kültürel olan her ne ise o artık anlık bir bakış, gelip geçici bir tahayyül, uçucu bir görüntü halini almaktadır. Kültürel yaratıcılığı tüketici piyasalarının koyduğu ölçütlere tabi kılmak onun tüketim malı niteliğine indirgenmesi demektir. Örneğin başarılı kültürel ürünleri başarısız kültürel ürünlerden ayıran çizgi satışlar, dereceler ve gişe gelirleriyle belirlenmektedir. Kültürün akışkan modernitede deneyimlediği şey böylece ya bu deveyi güdecek ya da bu diyardan gideceksin misalinde⁴⁸ olduğu gibi akışkan dünyanın koşulları çerçevesinde biçimlenmesidir.

⁴⁶ Erol Mutlu, "Tartışma: İletişim Eğitimi". *Kültür ve İletişim Dergisi* 1/2 (1998), 24-25.

⁴⁷ Jean Baudrillard, *Tüketim Toplumu*. çev. Hazal Deliçaylı (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2015), 125.

⁴⁸ Bauman, *Akışkan Hayat*, 80-82.

1.6. Akışkan Modern Toplumda Kimlik

Akışkan modernitede kurumsallaşmış ve kalıcı olan⁴⁹ bireyselleşme, insanın kimliğini doğuştan sahip olunan bir şeyden bir göreve dönüştürme sürecidir.⁵⁰ Birey olmak, kimlik bütünlüğünü korumak bir yana sadece “olmak” değil tamam olmaktan kaçınarak, tanımsız kalarak sonsuza dek “oluş” içinde bulunmaktır.⁵¹

Günümüzde sosyolojide çoğunlukla heterojen, yamalı bohça, uçucu, tutarsız gibi fazlasıyla değişken kimlik türlerinden söz edilir olmuştur. Postmodern dönem kimliklerini tanımlamak için ele alınan bu kimlik türlerine benzer şekilde Bauman'da akışkan modernitede melez kimlikten söz etmektedir. Melezlik başka başka şeylerin birbirine karışmasıyla ilgili olarak görünmesine rağmen onu özünde farklılaştıran şey hem başka şeylerden renk taşınması hem de tam anlamıyla hiçbir renk tonuna ait olmamasıdır. Melez kimlik, özerkliğin hatta bağımsızlığın ilan edilmesidir. Bunun sonucunda kimlik, insanın kendine kesip biçtiği bir gömleğe dönüşmüştür.⁵² “Birey, ayrıksı bir kişiliği ve potansiyel karışık bir kimliği olan, teğel teğel sökülen kes-yapıştır yamalı bohçadan ibaret bir personadır. Herkes onda gönlüne göre birşeyler bulabilir.”⁵³ Bu bir tür kimlik kokteylidir ve her tür kombinasyon mümkündür ve aslında hepsi olumlu karşılanır. Kaleydeskopik bir çerçevede kimlik için manevra alanı üst seviyededir.⁵⁴ Kaleydoskop⁵⁵ nihayetinde "melezleşme", kalıcı su-

⁴⁹ Bauman, Akışkan Modernite, 71.

⁵⁰ Bauman, Akışkan Modernite, 63.

⁵¹ Bauman, Akışkan Modernite, 12.

⁵² Bauman, Akışkan Hayat, 46.

⁵³ Rosenau, Post-modernizm ve Toplum Bilimleri, 90.

⁵⁴ Zygmunt Bauman, Bireyselleşmiş Toplum. çev. Yavuz Alogan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2015), 183.

⁵⁵ Kaleydoskop ya da çiçek dürbünü içerisine bakıldığı zaman renkli desenler görülen bir alettir. Bu desenler, ışığın yansınması yoluyla elde edilir ve dürbünün hareketine bağlı olarak değişir. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Çiçek-dürbünü>)

rette sonu "sabitlikten uzak", hatta "sabitlenmesi imkânsız" kimliğe çıkan bir harekete karşılık gelmektedir.⁵⁶

Bugün toplumsal gerçekliğin değişim hızı gibi kimlik de sürekli bir "oluş" yasasını takip etmektedir. Bu bakımdan kimlik sabit ve bitmiş bir kendilik olmayıp tamamlanmamış bir "oluş" sürecine karşılık gelmektedir. Bu yüzden kimlikler sürekli yeniden müzakere sürecinde oluşmaktadır. Kimliğin oluşum süreci tamama ermeyip ömür boyu bir uğraşı gerektirmektedir. Kimlik bu yüzden istikrarsız, açık uçlu, olumsal ve dağınık, daima şu veya bu şekilde eklemlenme sürecinde olup, sürekli müzakereye açıktır.⁵⁷ Nihayetinde akışkan yaşam insanın kendisini sürekli irdelemesi, eleştirmesi ve kendisi hakkındaki hoşnutsuzluktan beslenir.⁵⁸ Bu durum gece gündüz dinlenmeden, bir şeylerden kurtulma, bir şeyleri sona erdirme ve unutma savaşıdır. Akışkan yaşamda kimlikler giyilen maskeler gibi olmalı, giysi değiştirir gibi benimsenebilmeli ve istendiğinde ondan kurtulunabilinmelidir.⁵⁹ Kervan yolda düzülür misali kişinin kim olduğu da yolda karşılaşılan her ne ise onlardan ödünç alınarak inşa edilir. Dahası kervanın gideceği yolun güzergahı da belli değildir. Bu sebeple akışkan toplumda kimlik, olma halinde değil oluş sürecinde inşa edilmektedir.

1.7. Akışkan Modern Toplumda Eğitim

Türk Dil Kurumu eğitimi, "çocukların ve gençlerin toplum yaşayışında yerlerini almaları için gerekli bilgi, beceri ve anlayışları elde

---

⁵⁶ Bauman, Akışkan Hayat, 46.

⁵⁷ Bauman, Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı?, 16-21; Best, Steven-Kellner, Douglas, Postmodern Teori. çev. Mehmet Küçük (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011), 237.

⁵⁸ Bauman, Akışkan Hayat, 19.

⁵⁹ Zygmunt Bauman, Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları. çev (İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2013a), 39; Bauman, Bireyselleşmiş Toplum, 183.

etmelerine, kişiliklerini geliştirmelerine okul içinde veya dışında, doğrudan veya dolaylı yardım etme, terbiye⁶⁰ olarak tanımlanmaktadır. Eğitim, bu bağlamda bireylerin toplumsal yaşamda yerlerini almaları ve mevcut koşullar içerisinde hayat sürdürebilmeleri için gerekli bir araç olarak ele alındığında akışkan yaşamın hızlı değişen ve dönüşen koşullarında eğitimin nasıl olması gerektiği konusu önemli bir sorun haline almaktadır. Meslek dallarının farklılaştığı, üniversite mezunu olmanın iş sahibi olmayı garantilemediği, iş yaşamında bireylere sürekli kendilerini geliştirmeleri gerektiği vurgulandığı, yerinde saymanın ve olanla yetinmenin geçerli bir strateji olmaktan çıktığı ve mevcut bilginin sürekli güncellenmesi gerektiği akışkan modern toplumda eğitimin nasıl olması gerektiğine ilişkin katı modernitedeki stratejiler geçersiz kalmaktadır.

Bauman'ın akışkan modern toplumda bireylerin eğitiminin nasıl olması gerektiği problemine ilişkin önerisi “yaşam boyu eğitim”dir. Çünkü akışkan modern toplumun koşulları eğitim ve öğretimin süreklilik arz etmesini, yaşam boyu verilmesini gerekli kılmaktadır. Bauman bu önerisini akıllı füze ve balistik silahların karşılaştırması üzerinden açıklamaktadır. Balistik bir silahta önemli olan nokta, silahın ateşlendiği an, silahın şekli, konumu ve kovanlardaki barut miktarına bağlı olarak kurşunun gideceği yönün ve kat edeceği mesafenin çoktan belirlenmiş olmasıdır. Bu belirlilik hali kişiye ufak bir hata payıyla kurşunun nereye düşeceğini hesaplayarak silahın namlusunu kaydırıp veya barut miktarını değiştirerek hedeflenen noktayı seçme imkânı tanımaktadır. Balistik füzelerin bu niteliği, onlara mevzi savaşları yani hedeflerin hendekler veya sığınaklardan çıkmadığı sadece füzelerin hareket ettiği savaşlar için ideal silah olmalarını sağlamıştır. Ancak füzelerin başındaki insanların göreme-

---

⁶⁰ (<https://sozluk.gov.tr/>)

diği hedefler hareket edince özellikle füzelerden daha hızlı hareket ettiklerinde füzenin kat edeceği güzergaha ilişkin yapılan hesaplamaları iptal edecek şekilde öngörülemez olduğunda bu ideal olma niteliği geçerliliğini kaybetmektedir. Nihayetinde bu gibi durumlar için akıllı füzelere ihtiyaç duyulmaktadır. Değişen koşulların durumuna göre havadayken yönünü değiştirebilen, hedefin hareketlerini anında tespit edebilen, hedefle ilgili ihtiyaç duyulan her bilgiyi toplayabilen ve bu bilgilerden hareketle keşişecekleri noktayı tespit edebilen füzeler ideal haline gelecektir. Akıllı füzeler havada yol aldıkları esnada bilgi toplama ve işleme süreçlerini sürekli yapıp yön ve hız değiştirir; sürekli güncelleme ve düzeltme ile yön tayin ederler. Zamanla daha da gelişecek akıllı füzeler ise önceden belirlenmiş hedeflerle kendilerini sınırlamayıp hareket ettikleri sırada hedeflerini belirleyeceklerdir. Akıllı füzeler, eski balistik silahların aksine hareket ederken öğrenirler. Akıllı füzelere verilmesi gereken en temel donanım hızlı öğrenme becerisidir. Ancak belirtmek gerekir ki burada temel öğrenme becerisi, önceden öğrendiklerini anında unutma becerisi anlamına gelmektedir. Çünkü o ana kadar edindikleri bilgilerin tümü hızla eskimektedir. Bu yüzden önceki bilgiler hemen kenara atılmazsa güvenilir bir kılavuz olmaktan ziyade yanıltıcı olabilirler. Akıllı füzelerin bilmesi gereken şeylerden birisi edindikleri bilginin, geçici süreliğine kullanışlı olduğudur. Diđeriyse edinilen bilginin işlevsiz hale geldiği anı fark etmenin gerekliliğidir. Katı modern çağda öğretmenin rolü balistik füzede olduğu gibi belirli hedefe yönelik kalıcı bilgi vermektir. Ancak akışkan yaşamımızda öğreticinin rolü balistik füzedeki gibi belirli hedefe sabit atışlar gerçekleştirmek olmayıp akıllı füzedeki gibi öğrencilere koşullara uygun öğrenme ve unutma becerisi kazandırmak olmalıdır.⁶¹

---

⁶¹ Bauman, *Akışkan Hayat*, 153-154.

Akışkan çağda eğitim adına öğrenilecek bilginin kendisinden ziyade öğrenme stratejisi ön plana çıkmaktadır. Bu yüzden bireylerin yaşamı süresince eğitime ilişkin niteliklerini sürekli geliştirecekleri yaşam boyu eğitim, akışkan yaşamın koşulları için gerekli ve uygun strateji olarak belirmektedir.

1.8. Akışkan Modern Toplumda “Sosyolojinin Sosyolojisi”ni Düşünmek

Günümüz sosyal yaşamına ilişkin hemen her şey hızlı bir şekilde değişmektedir. Bugün insanlık için nitelikli, doğru ve gerekli olan şeyler, kısa sürede değişen koşullarda iş görmez hale gelmektedir. Nitekim sosyolojiye konu olan; zaman- mekan, gözetim ve iktidar, tüketim ve insan ilişkileri, kültür, eğitim, kimlik ve risk gibi temel meselelerin, bu çalışmanın sınırları kapsamında değinilemeyen pek çok konunun ve en temelde insan yaşamının katı modernitedeki form ve içeriğinden önemli ölçüde farklılaştığı bilinen bir gerçektir. Nitekim Debord'un meşhur ifadesiyle, "insan, içinde yaşadığı çağa babasından daha çok benzemektedir."⁶² Bu açıdan akışkan modernite ile şekillenen insan yaşamı katı modernite ile şekillenen insan yaşamından oldukça farklılaşmıştır. Alain Touraine, "insanı sosyal bir varlık olarak tanımlayan, davranışlarının ve eylemlerinin toplumdaki yerine göre belirlendiğini söyleyen dönemin sonu" geldiğini ifade etmiştir. Günümüz, "toplumsal normlar tarafından yönlendirilmeyen sosyal eylem" ile "tüm toplumsal aktörlerin kendi kültürel ve psikolojik özgünlüklerini savunmaları" karışımından oluşan ilkenin toplumsal kurumlarda veya evrensel ilkelerde değil, bireylerin içinde bulunabileceği bir dönemdir.⁶³ Bu açıdan dönemimizde sosyoloji-

---

⁶² Bauman, Akışkan Modernite, 193.

⁶³ Bauman, Akışkan Modernite, 49-50.

ye konu olan şeyler de akışkanlıkla biçimlenen (ya da biçimsizleşen) insanın sosyal yaşamıdır.

Günümüzde sosyal yaşamın bu değişimini ortaya koymaya ve bunu şümüllü olacak şekilde açıklamaya imkân sunacak uygun bir sosyolojik yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. Yaşanan bu başkalaşımı değerlendirecek temel kıstasların yokluğu ya da var olanların yeterli şekilde iş görememesi dahası katı modernitenin sosyolojisinin akışkan dönem sosyologlarına söyleyecek birtakım sözleri bulunsa bile bunların eleştirilmeden, üzerine düşünülmeden, akışkan koşullar çerçevesinde yeniden değerlendirilmeden işe koşulmaları pek mümkün görünmemektedir. Katı modernite sosyolojisinin geleneğini takip edenler için bu dünyada onlara kesin ve bütünlüklü yol haritaları ve yön tabelaları sunacak herhangi bir “experimentum crucis”⁶⁴ yoktur. Nihayetinde bugün kesin ve doğru görünen öneri tabelaları yarın anlamsız, yanlış ve gereksiz olarak kabul edilebilir. Sosyologlar ki sosyal sorunları ve altında yatan sebep ve koşulları tespit edip bu sorunlar için söz söyleyecek “uzman kişiler”; “şimdi”, “şu an” ve “bugün” için insanlığa ne tavsiye edeceklerdir? Bu tavsiyeleri hangi koşulları ve hangi insanlık sorunsalını dikkate alarak yapacaklardır?

Her zaman olması gerektiği gibi sosyolojinin şimdi de değişime ayak uydurmaktan başka çaresi bulunmamaktadır. Önemli krizlerin yaşanmasına ve yine önemli kararların verilmesine tanıklık eden akışkan çağda “daha asil, daha yüksek ve ahlaki açıdan takdire şayan hiçbir görev, bilim dalımıza bu kadar büyük bir ısrarla ve aynı zamanda bu kadar

---

⁶⁴ “Birden fazla deney için hangisinin doğru sonuçlu olduğunu kesin sonuçlu olarak gösteren deney” Francis Bacon tarafından kullanılan Latince terim (https://en.wikipedia.org/wiki/Experimentum_crucis).

gerçekçi verilmemiştir”.⁶⁵ Bu sorumluluk ve bilinç için Beck “bilinçsizce kararlar almanın ya da riskleri inkâr etmenin de daha ürkütücü ve riskli sonuçlara yol açacağını”⁶⁶ vurgularken; Bourdieu ise; hiçbir şey “laissez-faire”den yani “bırakınız yapsınlar” deyimindeki isteksizlik ve umursamazlıktan daha az masum değildir, demektedir. Toplumun sefaletini izlerken bir yandan da ‘yapacak bir şey yok’ sözlerini tekrarlayarak sıızlayan vicdanı susturmaya çalışmak, suça ortak olmak demektir. Bourdieu, ayrıca “Toplumsal düzenin, yani mutsuzluğun asıl sorumlusu olan düzenin insan yapısı önlenabilir, varlık nedeni belirsiz ve değiştirilebilir doğasının üstünün örtülmesine, gizlenmesine ya da daha kötüsü, yok sayılmasına her kim, ister gönüllü olarak isterse doğası gereği, katkıda bulunur, bu sürecin bir parçası olursa o da ahlak yoksunu olur”⁶⁷ diyerek çıkışmaktadır. Böylece katı modernitede olduğu gibi akışkan modernitenin de sosyolojiden beklentileri ve ona biçtiği birtakım roller vardır.

Katı modernitenin kalkana altında doğup gelişen ortodoks sosyoloji, dikkatini insanın otoriteye boyun eğme ve uyum sağlama koşullarına yönelttiği gibi akışkan modernitenin gereklerine göre şekillenen sosyolojinin ana hedefi ise özerklik ve özgürlüğün tesisidir. Dolayısıyla bu tür bir sosyoloji hedefine bireysel öz-farkındalığı, kavrayışı ve sorumluluğu koymalıdır. Katı ve düzenli halindeki modern toplum için en önemli ikilem uyum ile sapma arasında kalmaksa; günümüzde akışkan toplumdaki temel ikilem sorumluluk almak ile bir sığınak arayışı arasındaki karşılıktır. Seçim yapma görevi ile seçimin sonuçlarının sorumluluklarını üstlenmek bireylerin yükümlülüğündedir.⁶⁸ Sosyolojinin rolü ise “seçimle-

⁶⁵ Bauman, Modernizm, Sosyalizm, Kapitalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik, 13.

⁶⁶ Çuhacı, “Ulrich Beck’in Risk Toplumu Kuramı”, 143-144.

⁶⁷ Bauman, Akışkan Modernite, 302.

⁶⁸ Bauman, Akışkan Modernite, 302.

rimizin gerçek anlamda özgür olmasını ve insanlık var olduğu sürece de özgür kalmasını, hatta bu özgürlüğün gittikçe artmasını sağlamak ve gerçek anlamda özerk bir topluma giden yolu açmaktır".⁶⁹ Sosyolojinin geleceği, en azından yakın geleceği, kendini insan özgürlüğünün hizmetindeki kültürel siyaset olarak yeniden kurma ve yeniden vücut bulma çabasında yatmaktadır.⁷⁰ Ancak yönsüz ve tabelasız dünyada bu çabayı göğüslemeye hazırlanan sosyoloğun işi artık daha zordur. Bu kadar çok şeyin birbirine karıştığı ve iç içe geçtiği dünyada sosyologların da tek bir evin penceresinden sosyal olan her ne ise ona bakmaları mümkün olmamaktadır. Sosyoloğun rolü aslında tek bir ev sahibi olma ya da evsizlikten çok, birden fazla evde ve her birinin aynı zamanda hem içinde hem dışında olmaktır. Sosyal olana yakınlık ise dışarıdan bakan birinin eleştirel bakışıyla; müdahil olmayı ise olayların dışında kalmakla harmanlamak durumudur. Bu sebeple tek bir ev de sabit ve yerleşik bir hayat sürdürenler bu dünyaya pek uyum sağlayamamaktadır. Sosyoloğun da birden fazla evde yaşaması, bulunmuş olması, birden fazla evreni yakından tanınması gerekir. Sosyolog, gerçekten tanımak ve bilmek istiyorsa tanıdığı ve bildiğini sandığı şeyleri ise yabancı durumuna getirmelidir. Bütün bunlar en nihayetinde, bu kültürel çabaya bilerek ve isteyerek katılabilmemizi sağlayacak seviyede cesaret ve kararlılığa ulaşmak için gereklidir.⁷¹

Akışkan yaşamı tanımlamak anlık bir fotoğraf çekmeye benzemektedir. Bu yüzden çerçevenin alt kenarında sürekli tarih bilgisi olması ge-

---

⁶⁹ Bauman, *Akışkan Hayat*, 306.

⁷⁰ Bauman, *Modernizm, Sosyalizm, Kapitalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik*, 212-213.

⁷¹ Bauman, *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup*, 9; Bauman, *Akışkan Modernite*, 295.

rekmetedir.⁷² Başka bir kare ve an için farklı bir tarih atmak gerekecektir. Peki sosyologlara biçilen rol sadece akan dünyada “anlık” bir fotoğraf yakalamak ya da yakalamaya çalışmak mıdır? Sosyal olan her ne ise onu anlamak için bütüncül ve derinlemesine analizler gerekli değil midir? Nitekim sosyolojik bakış, derinlikten yoksun kestirimler sunmanın ve sorulara alelacele cevap vermenin ayartıcılığına karşı sağduyulu olmayı⁷³ gerektirir. Bu bilinçten hareketle mevcut sosyoloji üzerine düşünmek başka bir deyişle “sosyolojinin sosyolojisi”nin düşünülmesi gerekliliktir. “Sosyolojinin sosyolojisi”, sosyolojinin kendi bakış açısını kendi üzerine döndürmesi veya kendi üzerine düşünmesi olarak tanımlanabilir.⁷⁴ Bu durum, Bourdieu’nun belirttiği gibi sosyolojinin başkaları hakkında sorduğu soruyu kendisi hakkında sorması⁷⁵ ve refleksif bir yaklaşım içinde olması gereklidir.

Refleksivite, dil, düşünce ya da bir disiplinin kendi üzerine düşünmesi, kendine yönelmesi olarak tanımlanmaktadır.⁷⁶ Refleksivitenin sosyal bilimlerdeki karşılığı ise bir sosyal bilim dalının/disiplininin araştırma konusu veya nesnesini incelerken kullandığı perspektifi kendi üzerine düşünürken de kullanması ve sorgulamasıdır. Refleksif olma, bir disiplinin kendisiyle yüzleşmesi ve kendini yeniden gözden geçirmesi durumudur.⁷⁷ Refleksif yaklaşım; bilgilenme, bilgiyi doğru kullanma, sorgulama, eleştirme, yeniden düşünme, kuşku duyma, inceleme, gözden ge-

⁷² Bauman, Akışkan Hayat, 26.

⁷³ Bauman, Akışkan Hayat, 304.

⁷⁴ Mustafa Macit, Kavram Atlası: Din Sosyolojisi II. (Ankara: Gazi Kitabevi, 2020), 15.

⁷⁵ Pierre Bourdieu, Sosyoloji Meseleleri. çev. Aslı Sümer vd. (Ankara: Heretik Yayıncılık, 2016), 98.

⁷⁶ Ahmet Cevizci, Felsefe Sözlüğü (İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2005), 1413.

⁷⁷ İbrahim Yücedağ, “Amerikan İşlevselciliğinin Krizi ve Refleksif Sosyolojinin Olanaklılığı Üzerine” SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 35 (2015), 140-141.

çirme, soru sorma, karar sürecine katılım gibi temel yapı taşlarından oluşmaktadır.⁷⁸ Örneğin “sosyolojinin sosyolojisi”, refleksif bir eylem olarak sosyolojideki hâkim paradigmalardan üzerine düşünülmesi ve eleştirilmesi şeklinde gerçekleşir.⁷⁹ “Sosyolojinin sosyolojisi”ne ilişkin çeşitli yaklaşımlar sunan Alvin Ward Gouldner ise sosyolojinin krizine çözüm önerisi olarak “refleksif sosyoloji” üzerinde durmaktadır.

Refleksif sosyoloji öncelikle sosyologların ne yapmak istediği ve gerçek dünyada ne yaptığıyla ilgilidir.⁸⁰ Refleksif sosyoloji'nin tarihsel görevi, şu anda var olan sosyolojiyi aşmak⁸¹ ve sosyoloğun kendi günlük hayat ve işine derin bir şekilde nüfuz ederek dönüştürmek, bunları yeni duyarlılıklarla zenginleştirmek ve sosyoloğun kendi farkındalığını yeni bir tarihsel düzeye yükseltmektir.⁸² Refleksif sosyoloji, sosyologların başkalarının inanç ve görüşlerinin gördüğü gibi kendi inançlarını kökleşmiş bir şekilde görme alışkanlığı kazanmalarını gerektiğini belirtmektedir. Sosyoloğun özel görevinin toplum içindeki insanı görmek olduğu gibi sosyoloğun toplum içindeki kendisini görmesi ve bunun hakkında konuşması gerekmektedir. Günümüzde sosyologların görevi kendilerini gördükleri gibi insanları görmek ya da kendilerini diğerlerinin gördüğü görmek değildir. Bu görev aynı zamanda onların kendilerine sosyolog olarak diğer insanları gördükleri şekilde bakmalarıdır.⁸³ Bunu başardığı ölçüde refleksif sosyoloji üç açıdan radikal bir sosyolojidir. Öncelikle, dünya bilgisi sosyoloğun kendisi hakkındaki bilgisinden, sosyal dünya-

⁷⁸ Aysu Çuhacı, “Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı, 134.

⁷⁹ Yücedağ, “Amerikan İşlevselciliğinin Krizi ve Refleksif Sosyolojinin Olanaklılığı Üzerine”, 140-141.

⁸⁰ Alvin W. Gouldner, *Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi*. Çev. Mesut Şenol (Sakarya. Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015), 639.

⁸¹ Gouldner, *Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi*, 640.

⁸² Gouldner, *Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi*, 639

⁸³ Gouldner, *Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi*, 43-44.

daki konumundan, ya da onun bunları değiştirme çabalarından ayrı olarak kabul edilmemektedir. İkincisi refleksif sosyoloji dönüşmeye ve sosyoloğun dışındaki ve kendi içindeki yabancı dünyaları bilmeye ve dönüştürmeye çalışmaktadır. Üçüncüsü sosyolojinin köklerinin sosyoloğun içinden tam bütün bir insan olarak geçeceğini ve onun yüzleşeceği sorunun yalnızca nasıl çalışacağını ve nasıl yaşayacağını bilmek olmadığını kabul etmek durumunda olacaktır.⁸⁴ Nitekim refleksif sosyolojinin nihai amacı, sosyoloğun kendi farkındalığını, kim olduğunu, hangi belirli topluma hangi zamanda olduğunu, bir sosyolog olarak çalışmasını sosyal rolünü ve kişisel pratiğini derinleştirmektir. Onun çalışması, sosyoloğun kişisel farkındalığını derinleştirmeyi, diğerlerinin sosyal dünyası hakkındaki bilginin değer-güvenilir bilgi parçalarını üretmesini aramaktadır. Böylece, refleksif sosyoloji yalnızca sosyoloji dünyası hakkındaki geçerli-güvenilir bilgi parçalarını, yalnızca bir yöntemi ya da onu edinmek için bir dizi teknik beceriyi gerektirmemektedir. Bu aynı zamanda kendisini çalışmanın her aşamasında ifade eden farkındalığın değerine ve sosyoloğun kendisini düşmanca bilgiye de açık olabilmelerini sağlayacak yardımcı becerilere ya da düzenlemelere sürekli bir bağlılık gerektirmektedir.⁸⁵ Bauman ise akışkan modernitede “sosyolojinin sosyolojisi”ne yani refleksif sosyolojiye uygun bir yaklaşım olan diyalogdan bahsetmektedir.

Akışkan modernitede insanın dünya kurma girişiminde elinden alınan temel dayanaklardan birisi, “güvenilir bir rehber olarak görebilecekleri ve kendilerini teslim edebilecekleri yasalar, örüntüler ve kurallar” yani “referans grupları”dır. Bu belirsizlik çağı hakkında aslında az şey bilinmektedir. Akışkan çağın da kendine özgü vaatleri ve diğer insanların

⁸⁴ Gouldner, *Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi*, 639-640.

⁸⁵ Gouldner, *Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi*, 646.

mutluluğundan bireyin koşulsuz şartsız sorumlu olmasına dönüşen farklı bir ahlak anlayışı bulunmaktadır. Bu yaşam aynı zamanda bireye şu koşulları vadetmektedir: tehlikeler ve risklerle dolu bir yaşam, çaresiz bir kararsızlık ve belirsizlik hali, ezberlenmiş görüşler ve edinilmiş becerilerin çoğunlukla eylemler için yetersiz ve yanıltıcı rehberler olduğu, kırılabilirlik, geçicilik ve gelişigüzellik. Bundan ötürü sosyolojinin, bu tarz insan deneyimiyle sürekli diyaloga girmesi bir gerekliliktir. Sosyologlardan bu diyalog içinde gerçekleştirmesi beklenen görev ise aşına olanı yabancılaştırmak ve yabancı olanı aşınalaştırmaktır. Bahsedilen bu iki görev, bireysel deneyimler yoluyla edinilmiş “kaynaklar tarafından kapsamlı olarak incelenmek, tam olarak taranmak ve kavranmak için çok geniş olan, bağlar, etkiler ve bağımlılıkların oluşturduğu ağları” incelemeye açmayı gerekli kılmaktadır. Diyalog elbette zor bir sanattır. Gerçek bir diyalog tarafların meseleleri kendi istedikleri yöne yöneltmelerindense, karşılıklı şekilde meselelere açıklık getirme niyetiyle sohbet oturmalarını, seslerin sayısını azaltmaktansa çoğaltmalarını, geniş çaplı oybirliği elde etmeyi amaçlamaktansa, olasılıklar kümesini genişletmeyi; karşı tarafın yenilmesini sağlamaktansa, karşılıklı anlayışı sağlamaya çalışmalarını ve sonuçta, sohbeti bitirme isteği yerine onu devam ettirme isteğiyle hareket etmeyi arzulamaktadır. Bu sanatı uygulamakta en az onda uzmanlaşmak kadar çok vakit almaktadır.⁸⁶ Yine de “sosyal olan” bu emeğe, çabaya ve dahası vakit harcamaya değecek niteliktedir. Sosyolojik düşünme, “hoşgörüyü besleyen anlayışı ve anlayışı mümkün kılan hoşgörüyü artırmaktan başka bir şey değildir.” Hoşgörü için gerekli inceliği verecek olan ‘sosyolojik düşünme’ bir sanat olup bu “sosyolojik düşünme sanatının sağlayacağı temel hizmetin her birimizi ve hepimizi

⁸⁶ Bauman, Modernizm, Sosyalizm, Kapitalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik, 214-215.

daha duyarlı” hale getirdiği ölçüde, bu çağın ihtiyaç duyduğu hoşgörü de gelişebilecektir.⁸⁷

Son olarak belirtmek gerekir ki toplum kendini sorgulamayı kendi üzerine düşünmeyi bırakırsa hastalanır. Beck’in “içinde kuşkuyu barındıran, kendinden kuşkulanan ve bu şekilde bir değişimin temellerini atan, kuşkular sayesinde özgürleşebilecek olan bir toplum” şeklindeki tanımı oldukça önemlidir.⁸⁸ İnsanlar farkında olsa da olmasa da toplumun kendisi özerktir yani toplumsal kurumlar insan yapımıdır, dolayısıyla kuramsal olarak insan tarafından bozulabilirler. Nitekim Giddens da toplumsal hayatta refleksiyonun merkeziliğini vurgulamaktadır. Toplum kendi kendini sürekli bir biçimde refleksivite süzgecinden geçirmek, sürekli kendi üzerine düşünmek durumundadır. İnsanlık tarihinde keşif yaratıyla eşitse, o halde insanlık durumunu iyileştirme çabalarında teşhis ve tedavi bir ve tek olmaktadır. Pierre Bourdieu'nün “Dünyanın Sefaleti” adlı eserinde okurlarına hatırlattığı üzere asıl tıp bilimi, aşikâr olmayan hastalığın yani hastanın dile getirmedeği ya da ihmal ettiği için dile getiremediği belirtilerin kabulüyle başlar. Sosyoloji söz konusuysa ihtiyacımız olan, yapısal nedenlerin ifşasıdır. Elbette ki bir hastalığı teşhis etmekle hastalığı tedavi etmek aynı şey değildir. Bu genel kural tıp için olduğu kadar toplumsal teşhisler için de geçerlidir. Ancak nihayetinde tekrar sorgulamaya başlamak, tedaviye doğru atılan önemli bir adım olacaktır.⁸⁹

⁸⁷ Zygmunt Bauman, *Sosyolojik Düşünmek*. çev. Abdullah Yılmaz (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 14. Basım, 2013b), 256-257.

⁸⁸ Beck, *Siyasallığın İcadı*, 224.

⁸⁹ Bauman, *Akışkan Hayat*, 304.

Sonuç

Akışkan modernite katı modernitenin belirlilik, öngörülebilirlik, sistematiklik, kontrol edilebilirlik idealleri üzerine bina edilen yapısına karşın bireylere kararsızlık ve belirsizlik, kırılganlık ve geçicilik gibi koşullar sunmaktadır. Değişen koşullarla birlikte akışkan modern dönemde zaman-mekan, gözetim ve iktidar, tüketim ve insan ilişkileri, kültür, eğitim, kimlik ve risk gibi temel sosyolojik meselelerin, temelde ise insan yaşamının katı modernitedeki form ve içeriğinden büyük ölçüde farklılaştığı görülmektedir. Bu değişim sosyologlar açısından sadece mevcut sosyalin ya da sosyal değişimin üzerine sosyoloji yapma gerekliliğini değil aynı zamanda “sosyolojinin sosyolojisi”ni de yani sosyolojinin üzerine düşünme zaruretini de ortaya çıkarmıştır. Özellikle günümüzde akışkanlaşmanın sosyal yaşamın hemen her alanına sirayet etmesi mevcut sosyolojik yaklaşımların yeniden gözden geçirilmesini gerekli kılmıştır. Nitekim katı modernite sosyolojisi koşullarında ve ihtiyaçları temelinde şekillenen sosyolojinin tecrübesi ile kazanılmış bilgi ve becerilerin akışkan yaşamın koşulları içinde yetersiz kalması, sosyoloji yapmanın üzerine yeniden eğilme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Böylece mevcut sosyolojik yaklaşımların akışkan toplumun koşulları ve ihtiyaçları bağlamında yeniden gözden geçirilmesine ve bu bağlamda uygun sosyolojik yaklaşımların ortaya konulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bununla birlikte sosyal gerçekliğe ilişkin bütüncül ve derinlemesine analizler yapılmasının gerekliliği ve bunun akışkan yaşamın kırılgan, geçici ve belirsiz koşullarında yapılması sosyologlar açısından oldukça zorlayıcı bir durumdur. Ancak bu zorluk sosyolojinin yine kendi içerisinde bulabileceği bir güçle aşabileceği bir durumdur. Bu açıdan sosyolojinin kendi-

sine yönelmesi ve dönmesi akışkan koşullar içerisinde gerekli bir hal almıştır.

Sosyolojinin sosyolojisinin düşünülmesi mevcut koşullar çerçevesinde ihtiyaçtan öte bir gereklilik olarak belirmiştir. Sosyolojinin sosyolojisi, sosyolojinin bakış açısını kendi üzerine çevirmesi, kendini nesneleştirilmesi, masaya yatırması, sorunsallaştırması, bilimsel perspektifini kendine çevirmesi kısaca refleksif bir strateji gütmesidir. Sosyolog refleksif bir yaklaşımla sadece sosyolojiyi değil aynı zamanda kendisi dışındaki sosyal dünyayı nesnelleştirip incelediği gibi kendisini de nesnelleştirerek incelemektedir. Refleksif sosyolojinin hakim paradigmalardan üzerine yönelmesi, sorgulaması, eleştirmesi, katı modernite sosyolojisinin ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kabullerini aşmasına olanak tanımaktadır. Böyle bir yaklaşım sosyolojik bakış açısını zenginleştirmekte, sosyale ilişkin farkındalığını geliştirmekte, sosyolojik bilinci güncellemekte ve sosyolojik yeniden üretimi sağlamaktadır.

Akışkan modernite ile sosyolojik bakışa konu olan sosyolojik gerçekliğin ne olduğu, kimliği, nitelikleri, işlevleri ve konumuna ilişkin temel kabuller yani ontolojik kabulleri değişmiştir. Akışkan modern toplumda sosyolojik gerçeklik; inşası tamamlanmış, hatları ve çerçeveleri belirgin olarak çizilmiş, sabitlik kazanmış değildir. Bu sebeple sosyal gerçekliği bildik ve tanıdık kılmak için onunla gerçekleştirilecek sürekli bir diyalog ve onun üzerine sürekli bir düşünme süreci ve düşünce dinamiği geliştirme önem kazanmaktadır. Sosyolojik varlığın yapısının değişimiyle birlikte sosyolojinin sosyal olana ilişkin söylediği sözlerin doğru, güvenilir, geçerli ve tutarlı olması için epistemolojisinin ve bu sosyolojik gerçekliği bilebilme yollarının yani metodolojisinin de “olduğu gibi” kalması mümkün olmayacaktır. Bu bakımdan değişen sosyolojik gerçek-

lięe mukabil olarak ontolojik, epistemolojik ve metodolojik kabullerin de deęişmesi gereklilik arz etmektedir.

Son olarak belirtmek gerekir ki akışkan modern toplumda sosyoloji yapabilmenin imkânını tartışmaya açan bu çalışma için tartışmayı nihayete erdirme gayesi güden bir sonuç yazmak mümkün değildir. Nitekim bu gaye çalışmanın niyet ettiği bir şey olmayıp aksine kaçınmayı temenni ettiği bir durumdur. Bu çalışma, “sosyolojinin sosyolojisi”ni yapmanın gerekliliği ve bu farkındalığa ilişkin bilincin öneminden hareket ederek söz konusu mevzuyu tartışmaya açmayı amaçlamıştır. Bu amaçtan yola çıkarak sosyoloji üzerine öz düşünüm çağrısında bulunan bu çalışma, mütevazi bir yönelim gayesinde olup sosyoloji üzerine düşünümsel çarkın hareketini sürekli kılmayı ve hem sosyoloji ile hem de sosyal gerçeklik ile olan diyalogu geliştirmenin önemini vurgulamaktadır.

Kaynakça | Reference

- Alvin W. Gouldner, Batı Sosyolojisinin Yaklaşan Krizi. çev. Mesut Şenol. Sakarya. Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları, 2015.
- Baudrillard, Jean. Tüketim Toplumu. çev. Hazal Deliçaylı. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 8. Basım, 2015.
- Bauman. Zygmunt. Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup. çev. Pelin Sıral. İstanbul: Habitus Yayıncılık, 2011.
- Bauman, Zygmunt. Etiğin Tüketiciler Dünyasında Bir Şansı Var mı? çev. Funda Çoban-İnci Katırcı. Ankara: De ki Yayınları, 2010.
- Bauman, Zygmunt. Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları. çev. İsmail Türkmen. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2013a.
- Bauman, Zygmunt. Sosyolojik Düşünmek. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 14. Basım, 2013b.
- Bauman, Zygmunt. Modernizm, Sosyalizm, Kapitalizm: Küresel Çağda Sosyal Eşitsizlik. çev. F. Doruk Ergun. Ankara: Say Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Bauman, Zygmunt. Bireyselleşmiş Toplum. çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 3. Basım, 2015.
- Bauman, Zygmunt. Küreselleşme ve Toplumsal Sonuçları. çev. Abdullah Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 6. Basım, 2016.
- Bauman, Zygmunt. Akışkan Modernite. çev. Sinan Okan Çavuş. İstanbul: Can Sanat Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Bauman, Zygmunt. Akışkan Hayat. çev. Akın Emre Pilgir. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2018.
- Bauman, Zygmunt-Lyon, David. Akışkan Gözetim. çev. Elçin Yılmaz. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Beck, Ulrich. Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru. çev. Kazım Özdoğan-Bülent Doğan. İstanbul: İthaki Yayınları, 2011.
- Beck, Ulrich. Siyasallığın İcadı. çev. Nihat Ülner. İstanbul: İletişim Yayınları, 2013.
- Best, Steven-Kellner, Douglas. Postmodern Teori. çev. Mehmet Küçük. İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.
- Bourdieu, Pierre. Sosyoloji Meseleleri. çev. Aslı Sümer vd. Ankara, Heretik Yayıncılık, 2016.
- Cevizci, Ahmet. Felsefe Sözlüğü. İstanbul, Paradigma Yayıncılık, 2005.
- Coser, Lewis Alfred. Sociology Through Literature. London: Englewood Cliffs-Prentice-Hall, 1972.
- Çuhacı, Aysu. "Ulrich Beck'in Risk Toplumu Kuramı. İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi 3/14 (2012), 129-157.
- Foucault, Michel. İktidarın Gözü. çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay. İstanbul: Ayrıntı Yayınları. 4. Basım, 2015.

- Karakoç, Enderhan. “Küresel köyün küresel propagandası: Medya-kültür ilişkisi”, Medya ve Popüler Kültür: Eleştirel Bir Yaklaşım. ed. Enderhan Karakoç. Konya: Literatürk, 2009.
- Lewis Alfred Coser, *Sociology Through Literature*. London: Englewood Cliffs-Prentice-Hall, 1972.
- Macit, Mustafa. *Kavram Atlası: Din Sosyolojisi II*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Mutlu, Erol. “Tartışma: İletişim eğitimi”. *Kültür ve İletişim Dergisi* 1/2 (1998), 16-27.
- Rosenau, Pauline Marie. *Post-modernizm ve Toplum Bilimleri*. çev. Tuncay Birkan. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2004.
- Tekin, Mustafa. “Türkiye Toplumunun Dini Hayatında Postmodern Tezahürler”. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 25 (2011), 5-28.
- Yücedağ, İbrahim. “Amerikan İşlevselciliğinin Krizi ve Refleksif Sosyolojinin Olanaklılığı Üzerine” *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* 35 (2015), 127-146.
- Dijital kaynaklar
- Vikipedi. “Experimentum crucis”. Erişim 22.02.2022.
https://en.wikipedia.org/wiki/Experimentum_crucis
- Vikipedi. “Çiçek dürbünü”. Erişim 22.02.2022
<https://tr.wikipedia.org/wiki/Çiçek-dürbünü>